

Achkaypa Wilapan

Quechua de Huamalíes – Dos de Mayo,
Huánuco

Asociación Cristiana JAWCA

Pasaje San Mateo, Lote 05, La Esperanza – Amarilis

RUC: 20404799534

Huánuco – Perú – 2018

Ilustrador: Jhonel Rosales Córdova

Unayshi karqan seqaypa muchuy. Runakuna mikuyänanpaq imapis mana kapтинshi ñäbuspa rapralantana mikuyarqan. Sayshi juk wayicho pulan paqas höra warminta runa yachaylapa tapurqan: —¿Maychötaq kanala kaykan tarikamu-shqä jarata anarkunansipaq?

Sayno nishqanta wiyar ishkay wamrakunaqa punuykäyashqanpita nirqan: —¡Noqa rikaykämi kanalata, papä!

Sayno nishqanpitashi waraynin tutaqa warmi olqu wamrankunata shikraman winarkur qaqaman warkuykamurqan: —Qamkunaqa imatapis rikaykäyankichir ¿aw? —nishpan.

Saypitänashi qaqacho waqar warkaraykaptin killiksha päsaykänaq. Sayshi wamrakuna qayakuyarqan: —¡Tayta killiksha, jorqaykalämay! —nir.

Nir qayakuptinshi: — ¡Apurämi aywakuykä! ¡Qepäta shamuykaq alqayta ruwakuyay! —nishpan päsakurqan.

Maylantänashi päsaykänaq ishkay

Sayno nishqanpitashi runakunaqa kananyaqpis kuyan pichi alqutaqa.

Say warmi wamranashi killaman tikrarqan. Sayshi kananyaqpis runakuna killataqa “mama killa” niyan.

kawarikamunanpaq. Isanqa ama watqapankisü.
Watqapaptikiqa manami kawarimunqasu.

Sayno nishpanshi Diosninsiqa aywakurqan say
wamrapita. Say junaq tardina kaptin say warmi
wamraqa Diosninsi nishqanta mana çasukur cajón
uchkulanpa turinta watqaykurqan.

Sayno watqaykunanpaqshi turi malwanqa
sharkuykänagna. Sayno watqaykushqanpita
ishkay pichi alquman tikrakäkurqan. Saypita
pasashi kanayaqpis pichi alqunaqa runanöpis
yarpayyuq.

Tayta Diosninsi kutiykur rikaykunanpaqqa
ishkay pichi alqunalanashi kaykäyänäq. Says
wamrataqa nirqan: — ‘Ama watqankisu’ nikaptiqa
¿imapaqtaq watqaparqayki? Kananqa kay
pichikunalami walkiyäshunkipaq.

alqaykuna. Sayta rikaykurshi qayakuyarqan: —
¡Tayta alqay, jorqaykayälamay! —niyashpan.

Saymi alqayqa nirqan: —¡Apurämi
aywakuykä! ¡Qepäta shamuykaq ankata ruwakuyay
jorquyäshunaykipaq!

Saypita maylantashishi ankaqa saypa
päsaykarqan. Paytanashi wamrakuna qayakuyar-
qan: —¡Tayta anka, jorqaykayälamay! —nir.

Niyaptinshishi ankaqa nirqan: —Mikuyni ashigmi
apurä aywaykä. Qepätami wiskur shamuykan.
¡Paytana ruwakuyay jorquyäshunaykipaq!

Saypita maylantaqa rasunpaypashishi wiskurqa
tumaramurqan. Sayshishi wamrakuna qayakuyarqan:
—¡Tayta wiskur, kaypita jorqaykayälamay! —nir.

Sayno qayakuptinshishi wiskurqa nirqan: —
Qamkunata jorqunäpaqraqshishitimpüpis kanqa.
Kikipis apurämi aywaykä —nishpan päsakurqan.

Saypita yanukuy intinashi condor tumaramurqan. Paytanashi qayakuyarqan: —¡Tayta condor, jorqaykayälamay! —nir.

Sayno qayakuyaptinshi condorqa: —¡Rätula kutiramushaq! —nishpan päsakurqan.

Saypitaqa rasunpaypashi yapay tumaramurqan. Nirkurqa yaparir yaparir tumaparkumashi warmi kaqta puntata jorqurqan juk patakman. Nirkurnashi kutirqan olqu kaqta jorqunanpaq. Paytapis yaparir yaparir tumaparkushpanshi jorqurqan panin kashqan kaq patakman.

Nirkurshi rikasirqan juk machayta: —Taqaq machaylaman aywakuyay saycho täkuyänaykipaq. Saychömi kaykan mankapis, papapis, fusburuspis yanukuyänaykipaq —nishpan.

Say machaycho taykäyaptinshi juk tuta fusburusninqa ushakäkurqan. Sayshi: —Kananqa ¿ima ninawanraq yanukushun? —nir rikachakuykäyashqancho rikaskiyarqan karu machaychöqa yanqala qoshtaykämuqta.

Sayno nishpanshi: —¡Uluymalapis, wallankalapis, shirakalapis kashaqchir! —nirqa jatunkaray qalanman chirapa chirapa ushakaqpaq shikwamurqan. Saypita pasashi kananyaqpis runakuna shirakataqa achkay niyan.

3 6 8

Warmi wamranashi isanqa charqan Tayta Diosninsi kaqman. Saycho turi malwan imanöpa wanushqantapis wilapaykuptinshi Tayta Diosninsiqa nirqan: —Jatun iglesiacho kaykaq cajón rurilanman wichqaykushun saycho

Sayno ruwakuptinshi laya waskata juk ukushnintawanshi kacharpamurqan. Nirkurshi achkaypis say laya waskapa wisar qalaykurqan. Ciëlu pulanman yaykuykaptinnashi ukushqa “kuch kuch, kuch kuch” nir laya waskata kupchur qalaykurqan. Saynashi achkayqa olqutuparqan: — ;Ukush! ;Tayta Diosninsipa qori waskanta kupchuykanki imankiman.!

Sayno niptinshi ukushqa nirqan: —;Manami, manami! ;Unay awilä rupa tantan qoykamashqan-tami kupchukü!

Sayno nishpan yaparir yaparirshi ukushqa kupchuykarqan. Sayshi achkayqa yapay ukushta olqutuparqan: —;Ukush! ;Tayta Diosninsipa qori waskanta cuidä kupchur!

Niptinshi ukushpis yapay nirqan: —;Unay awilä rupa tantan qoykamashqantamar kupchukü!

Sayno kupchuykashqanchöshi ukushqa elaqpita laya waskataqa kupturiykamunaq. Sayshi achkayqa laya waskan aptash altupita shikwamur nirqan: — ;Colchonta mashtay, wilka! ;Colchonta mashtay, wilka, colchón janalanman jeqamunäpaq!

Saynashi warmi kaqqa turi malwanta nirqan: — Taqay machaychöqa pilapis tanqami. Maypapis mana aywaylapa kaylacho kaykanki. Noqa aywä rätula ninata ruwakaramushaq yanukunansipaq.

œ 2 œ

Sayman chänanpaqqa juk chakwanshi yanukuykänaq. Say chakwanqa karqan achkayshi. Chaykurshi say warmi wamraqa ruwakurqan: — ;Ninalayki, awila! —nishpan.

Sayno niptinshi achkayqa nirqan: —;Wilkalaw, wilka! ;Maychötaq karqayki?

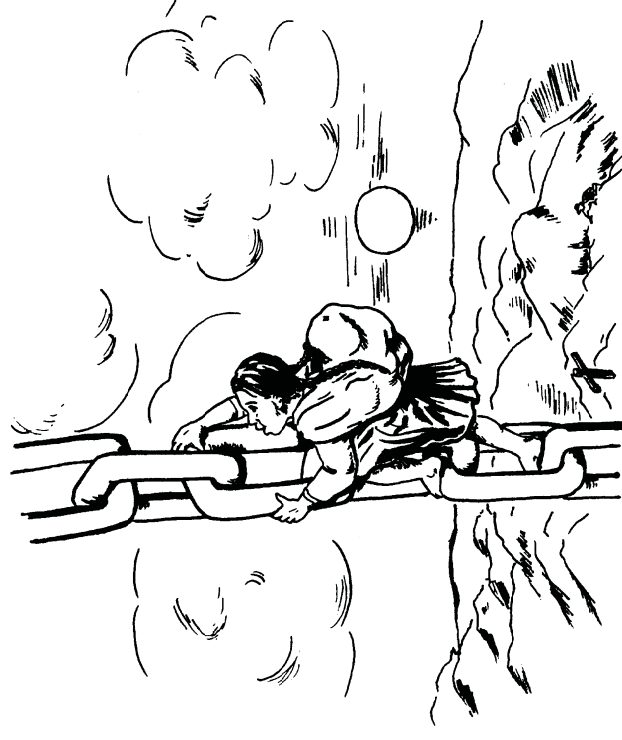
Nishpanshi wamrata makalaturkur cäranchomusarqan. Nirkurnashi tapurqan: —;Kikilaykiku shamushkanki, hïja?

Sayno niptinshi wamra nirqan: —Manami kikiłäsu kaykä, awila. Turi malwäwanmi kaykä. Payqa quëdamush washa machaylachömi. Noqa-lami shamushkä nina manakuq, fusburusni ushakaptin.

Sayshi achkayqa nirqan: —Numpaku karu-manqa ninata chäsinki, hija. Apaykälapतिकिचिर upipähunki. Kaylacho täkunansipaq ayway turikita pushamunki. Noqapis kikiłämi kaycho täkü.

Sayno niptinnashi wamraqa aywarqan turinta pushamunanpaq. Turin kaqman kutiykurnashi nirqan: —¡Awilansitami tarishkä! Pay qaqlamanshi aywakushun saycho täkunansipaq.

Nirkurnashi turinta pushakurkur aywarqan achkay kaqman. Turi malwanta chaykasiptin achkayqa masraqshi kuyarqan: —¡Wilkalaw, wilka! ¡Maychötaq karqayki? —nishpan.

Say cadinapa altuta wamra wisaykaptinnashi achkaypis say cruz kaqman charqan. Sayman chaykurnashi paypis Tayta Diosta ruwakurqan: —¡Tayta! ¡Qori cadinalaykita kacharpalämuy! —nishpan.

Sayshi Tayta Diosninsiqa soqu waskalata kacharpamurqan. Saywan achkay wisänanpaq kaykaptinnashi Tayta Diosninsiqa say soqu waskataqa kutisikurkurqan.

Sayshi yapay achkayqa ruwakurqan: —¡Tayta! ¡Qori cadinalaykita kacharpalämuy! —nishpan.

Sayno wilaptinshi achkayqa nirqan condorta:
—¡Qammi isanqa ali runa kanki, taytay condor!
¡Sayjinami tapukushká! Manami pipis ‘rikämi’
nimashsu.

ᄃ 5 ᄃ

Sayyaqqa tayta Diosninsitashi wamraqa
ruwakuykarqan: —¡Tayta! ¡Qori cadinalaykita
kacharpalämuy! —nir.

Sayno yaparir yaparir qayakuptinshi ciëlupita
Tayta Diosninsiqa kacharpamurqan qori cadinanta.

Nirkurnashi achkayqa ishkan wamrakunata
qarapakurqan. Qarapakuptinshi wamrakunaqa
papata jiprayta puëdiyarqansu. Sayshi chakwantaqa
niyarqan: —¡Awila, manachaq papaqa chashsu!

Sayno niptinshi achkayqa: —Papaqa
chashnachaq, hijja —nirqan.

Nishpanshi lapirqäirirqan wamrakuna mikuyä-
nanpaq. Say papakunaqa karqan ullushkunashi. Y
kikin achkayqa lapirir lapirirshi mikurqan.

Say junaqqa kimsanshi kushish qoyarkuyarqan.
Achkayqa masshi kuyarqan olqu kaq wamrata.
“¡Wilkalaw, wilka!” nishpan ullushtapis lapiparqan
mikunanpaq.

Saypita meriendata ushaskirnashi achkayqa
warmi wamra kaqta nirqan: —Qamqa pununki

altuschömi. Noqami punushaq pampacho olqu kaq wilkäwan qoñüsimänanpaq.

Pasa sakaptinnashi punuqna yaykuyarqan.

Warmi wamra kaqqa maya mayalashi punuykarqan. Say höraqa pulan paqaschönaqa turi malwanqa qapachakamurqan: —¡Akachalaw, awila! —nishpan. ¡Akachalaw, awila!

Saynashi paninqa altuspita nimurqan: — ¡Imanaykulankitaq turiläta, awila?

Sayshi achkay nirqan: —Iskinta sutapaptimi ‘akachaw, akachaw’ nikan.

Altusman wisänan escalërataqa achkayqa jorquriykurqanshi panin mana urämunanpaq. Saypitaqa yapayshi “¡akachalaw!” nir masraq turinga qapachakamurqan. Sayno yapay qapachakamuptinnashi warmi kaqqa: —¡Imanaykulankitaq turiläta, awila? —nimurqan.

Sayno niptinshi achkayqa ashliirshi nirqan: — ¡Runapa oqan ushaylawan qamqa numpaku rikankiman karqan!

Sayno ashliptinshi luychuqa taklanwan seqlan mutukaqpaq takaykurqan. Sayshi achkay: “¡Tinkikay seqla! ¡Tinkikay seqla!” nikälaptinshi seqlanqa tinkikarqan.

Saypita karuta aywaykashqanchönashi juk condorwan tinkurqan. Paytapis tapukurqan: — ¡Tayta condor, tapukuläshayki! ¡Manaku rikalarqayki yuraq jakun aparish warmi wamra kaypa päsaqta?

Niptinnashi condorqa nirqan: —Näqanami taqay punta cruz kaqcho qonqurparaykarqan.

Niptinshi ankapis: —¡Manami, manami rikashkäsu! —nirqan.

Sayno niptinshi achkayqa ashir nirqan: —¡Runakunapa chipshanta rikachakuylawan qamqa numpaku imatapis rikankiman!

Sayno niptinshi ankaqa yawar yawar tawshir ushaykurqan.

Saypita päsar aywaykaptinnashi juk luychu taklanwan sakmaykarqan. Paytapis kaynöshi tapukurqan: —¡Tayta luychu, tapukuláshayki!
¿Manaku rikalarqayki yuraq jakun aparish warmi wamra kaypa päsaqta?

Niptinshi payqa nirqan: —¡Manami, manami pi päsaqtapis rikashqäsu!

Saynashi achkayqa nirqan: —Punukänanpaq umanta aspiyakashqächömi qerinta aspiyikushkä. Saymi qapachakush.

Saypitaqa mana wiyakaptinnashi “punukäkush-nami kanqa” nishpan paninpis punukurqanna.

œ 3 œ

Saka sakala sharkurinashi achkayqa yanukur qalaykurqan. Yanukuykaptinnashi altuspita warmi wamraqa qayakamurqan: —¡Awila, escalérata churapämay urämünäpaq!

Sayno niptinshi achkayqa nirqan: —Punukuy-kayraq, hija. Tutala sharkuptikiqa aläshunkipaqmi.

Saypita wamra yaparir yaparir qayakamuptin-nashi escalërata churaparqan urämunanpaq. Urarkamurnashi achkayta tapurqan turinpaq: —¿Maytaq turiläqqa, awila? —nishpan.

Sayshi achkayqa nirqan: —Cämächömi pitu-raykan. Amaraq sharkasiysu. Aläsikunqapaqmi. Sayno nishpanshi wamrata tulpaman witipänan-tapis munarqansu

Saypitaqa canastata y shikrata aptaparkurshi kacharqan wamrata yakukuq. Aywashqanpitaqa rätulatashi wamraqa kutiramurqan: —¿Canastacho y shikracho manami yaku päransu, awila! —nishpan.

Sayno niptinshi achkayqa tapukurqan: —¿Manaku rikalarqayki kaypa warmi wamra yuraq jakun aparish päsaqta?

Sayshi wiskurpis: —¿Manami, manami rikarqäsu! —nirqanshi.

Niptinshi achkayqa nirqan: —¿Imata rikalartaq purinki, büda pacha qara putu wiskur!

Niptinnashi wiskurqa jaytar tawshir ushaykurqan.

Say uywakunatashi wamra ruwakurqan: “Pipis tapukushuptikiqa ama wilaykulankisu. Turi malwäpa tulukunatami qeshpiykäsi” nishpan. Sayno ruwakuptinshi achkaytaq pipis wilarqansu.

Saypita päsar achkay aywaykaptinshi juk anka jamaraykarqan. Paytapis tapukurqan: —¿Tayta anka, tapukuläshayki! ¿Manaku rikalarqayki yuraq jakun aparish warmi wamra päsaqta?

Saypita aywaykashqanchöshi tinkush juk añaswan. Paytapis kayno nirshi tapukurqan: —Mama añaka, tapukuläshayki! ¿Manaku rikalar-qayki yuraq jakun aparish warmi wamra päsaqta?

—¡Manami, manami rikarqäsu! —nirqanshi añaspis.

Niptinnashi achkayqa nirqan: —¡Numpaku qamqa imatapis rikankiman, raqaw pacha añas!

Sayno niptinshi añasqa nawincho ishpapay-kurqan.

Nawinta kuparaykar aywaykaptinshi juk wiskurna jamaraykarqan. Paytapis saynölashi tapukurqan: —¡Tayta wiskur, tapukuläshayki!

Niptinshi wiskurqa: —¡Mä tapukamay! —nirqan.

Sayno niptinpis wamrataqa yapay kutisirqan: —¡Jachawanpis mituwanpis canastata lutaykur apamunki, ari! —nishpan.

Saypita yaku mana päraptinshi yapay kutimurna wamra nirqan: —¡Nimashqaykino lutapfipis päransu, awila!

Saypitaqa yakun ushakaskiptinnashi kikin achkayna aywarqan kayno encargakuykur: — ¡Yukish, pipis mankäta kichaptinga ‘yok, yok’ nimunki! ¡Säpu, pipis mankäta kichaptinga ‘toq, toq’ nimunki! ¡Waychaw, pipis mankäta kichaptinga ‘waychaw’ nimunki!

Achkay yaku apamuq aywaskiptinnashi yukishpis, waychawpis, säpupis wamrata wilaykuyarqan: —Turi malwaykipa tulunkunaqa mankachömi timpuykan. Kananqa mankapita jorquriykushpayki aparikurkur aywakuy. Juk lëwatano aywaykaptikiraqmi qayakuyäshaqpaq.

Sayno wilaykuyaptinshi wamraqa turinpaq lakikur waqashpan mankata tikwariykurqan. Nirkurshi mankacho timpuykaq turinpa tulunkunata aparikurkur aywakurqan.

Sayta rurashqanyaqqa qonqakuysurshi achkayqa armakur tākunaq. Say wamra aparikurkur aywakushqanpitanashi “lëwachönami kanqa” nishpan say encargashqankunaqa achkayta qayakurqan: —¡Yok, yok! ¡Toq, toq! ¡Waychaw, waychaw! —nir.

Yukishpis, waychawpis, säpupis qayakushqanta wiyarraqshi achkayqa tapra tapra cörrila aywarqan. Chänanpaqqa mankanashi alashna jitaraykarqan. Saysshi encargakushqankunata qayapar nirqan: —Aqish pacha yukish, pachasapa säpu, ranya waychaw, mankäta wamra kichaykälapitin ¡imanirtaq qayakamarqaykisu?

Niptinnashi paykunaqa niyarqan: —¡Imatataq mas munanki? ¡Qayakayämushkächir o manaku?

34

Niyaptinnashi achkayqa wamrapa qepanpa aywarqan tapukuraykar. Sayno aywaykaptinshi juk alqay uwakur jamaraykarqan. Paytashi tapukurqan: —¡Tayta alqay, tapukushayki! ¡Manaku rikakulashkanki yuraq jakun aparish warmi wamra päsaqta?

Saysshi alqay nirqan: —¡Manami, manami rikashkäsu!

Sayno niptinshi achkay nirqan: —¡Numpaku qam imatapis rikankiman uwakur uysuräkushpaykiqa!

Sayno niptinshi alqayqa laqyar ushaykurqan achkaytaqa.